

КОННОТАТИВНАЯ ОНОМАСТИКА

Г.П.Лукаш

УДК 81' 373.2: 81' 371

МІФ І МІФОЛОГІЧНІ КОНОТОНІМИ

Реферат. Розглянуто особливості семантичної структури міфологічних конотонімів. Звертається увага на константні конотеми, які зберігаються в міфонімах слов'янського та античного походження й простежуються в конотонімах архетипного порядку.

Ключові слова: конотонім, міфонім, конотема, культурний патерн, архетип.

Міфологія була “колискою” поетичної фантазії. Е.Касирер вважав, що міф варто розглядати не лише як арсенал мотивів і сюжетів, а й як джерело зображувально-поетичних засобів [5]. У всіх розвинутих міфологіях світу початок світотворення є тим пунктом, з якого починається і на якому замикається рух буття, він є тим моментом приходу людини до Єдиного, з якого походять усі живі і неживі форми. Це єдине має троїсту природу, що виражає рівновагу двох протилежностей, утворюючи Єдине у множинному вияві живої та неживої матерії. Картина, яку змальовує міф, сягає часів встановлення світового ладу, тих часів, які не становлять неперервної лінії з історичною послідовністю періодів. Міф ніби постійно присутній “тут” і “тепер”. Отже, якщо міф стосується не тільки безумовного минулого, то його часова система виявляється паралельною до повсякденної часової послідовності [2, с.176-177]. Цей підхід співвідносний з думкою О.Потебні, який підкреслював, що творення міфу не належить якомусь одному часу, “Міф полягає в перенесенні індивідуальних рис образу, що має пояснити явище або низку явищ, у саме явище” [13, с.263]. І міф, і наука, і символ, і слово О.Потебня розглядав динамічно, як діяльність духу і душі [7, с.139]. Я.Голосовкер, якого С.Гатальська називає блискучим дослідником логіки міфу, переконує: уявлення, які набувають форми міфу, є мислення смислами, що даються не як теоретичні передумови, а як самоочевидність, тому “цей уявний, імагінативний світ міфу має часто-густо більшу життєвість, ніж фізично даний світ” [3, с.13]. І міфи живуть довго. Саме на те довголіття, яке триває й донині, звернув увагу і св.Августин. Р.Бульман вважає міфологічним той спосіб уявлень, в якому неземне, божественне, видається чимось земним, людським, а те, що є надчасовим, дотепер. Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, підсумуємо: міф – надчасовий і сучасний; позапросторовий, але перебуває “тут”; мислить смислами; божественний і земний та людський. Отже, міфічні образи мають усі передумови жити довго і, деміфологізуючись, переосмислюватись. Людство протягом усієї історії постійно зверталося до своєї міфологічної спадщини, намагаючись у глибинах міфологічного світосприйняття знайти вічні смисли. Художнє мислення робить постійні спроби примирення вічності (міфології) й історії (темпоральності), оперуючи породженими міфом категоріями й образами. Говорячи про слов'янські чи античні міфологічні конотоніми, ми можемо говорити про культурний патерн (синоніми: культурний

зразок, культурний шаблон) – за Е.Херсковіцем, тобто про явище інтерференції, запозичення культурної моделі і мовної одиниці. Так, наприклад, називають культурним патерном біблійні фразеологізми. Міфологічні конотоніми, на нашу думку – теж культурний патерн, оскільки вони інтертекстуальні і збагачують лексику як культурні зразки.

У кожного народу свої міфи, але не можна не визнавати наявність константних моделей духовності, які є базовими елементами світової культури. Це її архетипи (інші терміни: універсалії, інваріанти). Так, архетипом є слово [2, с.107]. Вважаємо, що архетипом є і конотонім, оскільки в усі часи власна назва могла переходити у загальну, якщо вбирала в себе спільні ознаки певного поняття, залишаючи в собі сліди власної назви. Юнг окреслив структуру архетипів, формулюючи такі, наприклад, архетипи, як “мати” (архетип вищої жіночої істоти, що втілює відчуття вічної й невмирущої стихії й виявляється в різних варіантах: Богородиці, богині, відьми тощо), “дитя” (символізує початок пробудження індивідуальної свідомості), “аніма й анімус” (несвідомий первень протилежної статі в людині), “тінь” (демонічний двійник, наприклад, Мефістофель у «Фаусті» Гьоте), “мудрий старець” (архетип духу, значення, прихованого за хаосом життя, що виявляється в образах мудрого чарівника, шамана) і т. ін. [14]. Проходячи зі сторіччя в сторіччя, вони сповнювались новим смислом. Ті імена, що стали загальновідомими (прецедентними), оскільки вони спираються на традиційні архетипні мотиви, так само можуть повторюватись, набуваючи нових конотем, але зберігаючи свою архетипну константу. Наприклад, в українській міфології таким іменем зі втіленням архетипу вищої жіночої істоти став конотонім *берегиня*. У наших пращурів це була богиня добра, захисту людини, оселі, малих дітей від хвороб та інших злих сил. Про берегиню згадується у «Велесовій книзі»: “Ті славні нічого не берегли, ані життя свого. Так сказала їм Берегиня” [1, с.27]. «Новий тлумачний словник української мови» [8, с.128] навіть подає сучасне значення цього слова – “русалка” із позначкою “діалектне”. Сьогодні слово *берегиня* часто вживається на позначення жінки, яка оберігає домашнє вогнище; якусь святиню, традиції, народне ремесло тощо. На жаль, власне українських сакральних конотонімів, що походять із власної міфології, дуже мало, хоч, як стверджує її дослідник В.Войтович, “українська міфологія не тільки одна з найдавніших у Європі, а й у світі. Доказом може бути хоча б те, що ця багатюща духовна

скарбниця (окрім міфології, це й способи будівництва святилищ, творіння скульптур, винайдення меандрового орнаменту та багато іншого) виникла за чотири, п’ять, а можливо й більше тисячоліть до античного світу” [1, с.623]. Із приходом християнства візантійська віра зруйнувала слов’янський пантеон богів і героїв, заборонивши предкам і їхніх богів, і ритуали, звичаї, обряди, пісні. Упродовж століть українська міфологія була незатребуваною, і тому ми зараз, можливо, краще знаємо античні міфи, ніж власні (а, втім, “сучасні дослідники справедливо відзначають, що серед тих втрат, які несе культура нашого часу, тобто епохи технологічної цивілізації, є втрата споконвічного символічного знання – знання не тільки змісту тих чи інших символів, але й їх онтологічного та культового значення” [15, с.75]. Окремі відгомони давніх вірувань можна ще почути у словах *Баба Яга* (Баба – одне із найстаровинніших божеств давніх українців; мати-предкиня, берегиня, охоронниця, покровя, хранителька родинного вогнища, подайниця усякого добра. Образ предкині-баби дійшов до нас у скульптурних зображеннях скіфських, половецьких, східноукраїнських степових баб. Пізніше Баба Яга, Баба-яга, Єгера – богиня смерті, мешканка потойбічного світу Нав, родоначальниця і предкиня усіх відьом у світі), *Боян* (міфічний поет-співець, син Сонця і Місяця, бог співу), *Вій* (найстрашніший і найсильніший представник нечистої сили, що живе під землею), *Морока*, *Нежить*, *Кикимора* (дочки та сестри *Мари* – дочки Чорнобога, богині зла, темної ночі, ворожнечі, смерті), *Коцій Безсмертний*, або в деяких місцевостях – *Чахлик Невмирущий* (мешканець потойбічного світу, чия душа оновлюється кожен рік із воскресінням весняного сонця, був символом невмирущості), *Змій-Горинич* (володар підземного царства вод, син великої богині Дани). Названі міфоніми, втративши своє сакральне значення, здебільшого вживаються з метою, як правило, негативної характеристики людини. Так, *Змій-Горинич* – злий і жорстокий чоловік; *Коцій Безсмертний* – худий, кістлявий; *Баба яга* – сварлива жінка: “Край великого села жили колись чоловік і жінка. Чоловік тихий собі, смирний, а жіночка – з характером: сварлива, вередлива, справжнісінька баба яга” («Тисяча усмішок»). *Кикимора* – негарна жінка: “Микола собі таку страшну жінку взяв – кикимору, та й годі” (Там само). Сьогодні ці міфоніми більше сприймаються як переосмислені імена казкових героїв, оскільки відомими сучасному читачу вони стали саме через казки, де знайшли свою нішу, щоб переховатись і таким чином зберегтись. Ім’я *Бояна* прийшло із «Слова о

полку Ігоревім» і сьогодні вживається для називання співака: “Не всяк Боян, хто піє під баян” (Сом М.). *Вій*, відомий загалом як гоголівський персонаж, – просто страшна потвора: “Атомний Вій опустив бетонні повіки” (Костенко Л. «Летючі катрени»). Своєрідно поєдналися християнські і давні міфологічні мотиви у сполученні *Адамові люди*. Так названо велетнів, що за давніми віруваннями населяли землю. У сучасному мовленні “адамів” означає “давній”. Зазначене словосполучення виникло, очевидно, вже не у часи міфічного світосприйняття, а пізніше, незважаючи на те, що називає міфічних істот.

Як бачимо, українські міфологічні конотоніми виконують свою звичну функцію – служити яскравими, емними емоційно-експресивними портретами, найчастіше заступаючи саме якісні характеристики. Збереглося їх небагато, і внаслідок прагнення після прийняття християнства стерти їх з людської пам’яті, вони плавно конотонімізувались, зберігши слабкі тіні сакральних імен.

Антична історія та культура, давньогрецька міфологія дали світовій та національній поезії велике багатство власних назв. Тут найперше привертають увагу “мовні знаки античності”, що продовжують “відому світовій культурі традицію символів” [8, с.47]. Л.П.Петрова зазначає: «Досконалістю античної лірики захоплювалися у ХХ ст. неокласики – невелике коло поетів, перекладачів та літературознавців 20–х – поч. 30–х р. ХХ ст. (М. Зеров, М.Драй-Хмара, П.Филипович, М.Рильський, О.Бургардт). Їх об’єднувала система світосприйняття, позначена рисами “аристократизму духу” та творчого інтелекту, тяжіння до гармонії між раціональною сферою та почуттями, власне до сподіваної “калокагатії”, до високої культури мислення та поетичного мовлення. Антична символіка, зокрема міфічні імена-символи, засвідчують у поезії неокласиків гру значень, численні асоціації, перетворення, викликаючи цим інтелектуальну активність читача, спонукаючи його до розшифровки “коду античності” в поезії. Серед міфічних імен у М.Рильського найуживанішими є Афіна, Діоніс, Зевс, в Ю.Клена – Діоніс, Аполон, Зевс» [6, с. 256]. «Міфічні імена – теоніми (імена богів), демононіми (іменування різних духів), імена героїв, титанів, царів – це особлива група власних назв, які, на відміну від антропонімів, не мають реально існуючого денотата. Вони є іменами істот, які сприймаються як живі. Міфічні імена – це здебільшого символи, які яскраво демонструють багатство наявної в них “енциклопедичної інформації”, “багатство відміфонімічних значень”» [11, с.118].

До античних конотативних міфонімів належать міфоантропоніми, міфотеоніми та міфотопоніми. Так, головне божество грецького

пантеону; бог всяких атмосферних явищ; батько богів і людей; опікун сім’ї і держави – Зевс (Зевес). “Зевес їй (Церері) побожився, Вписав на пам’ять в полу устав, Да так уже розвеселився, що з нею обнявшись, реготав” (Білецький-Носенко П. «Горпинида, чи вхопленая Прозерпина»). Сьогодні це ім’я як конотативний міфотеонім може прозаїчно називати начальника. В образній мові Зевс – велична людина, визнаний глава. «“Зевс-громовержець” – іронічне визначення грізного начальника”» (З народного календаря, 21 серпня 2000 р.). «“Зевс” – назва приватного підприємства у Рівненській обл., продукція якого – ковбасні вироби, копченості. Справді, назва підходяща і навіть у певному сенсі символічна. Адже Зевсу були притаманні не лише нестримні царські бажання, а й справді божественна мудрість. І він також спускався на землю» (Назва статті – «Зевс спускається на землю» – «Урядовий кур’єр», 11 липня 2002 р.).

Для свого помешкання боги обрали найбільший гірський масив у Греції, в північній Фессалії – Олімп. Реальний онім спочатку перетворюється в міфонім. У сучасному мовному світі цей міфонім розвинув багато конотем. Найпоширенішою конотемою стало позначення товариства авторитетів, майстрів, спеціалістів найвищого рівня; місце, куди допускаються лише обрані. Так, Олімп може бути фінансовим, педагогічним, поетичним, комерційним, культурним і т. ін. У такому разі фрази будуються за законами позначення просторового континууму: “Зворотний бік насильства влади – страх відповідальності за скоєні злочини. Цей страх тим сильніший, чим ближчий кінець легітимного перебування на владному Олімпі” (Капельюшний Л. «Візантійський синдром»). Семантика конотативного міфотопоніма *Олімп* передбачає наявність активного агента, який на цій горі повинен не просто перебувати, а сходити на неї, видряпуватись, долати висоту, рідше – просто приходити; а потім вміти утримуватись на ній: “Маючи унікальний хист, завдяки візантійським підступам, віроломству й неморальності, видряпуватися по службі все вище й вище, він (Л.Кучма – Г.Л.) таки здолав маківку Олімпу” (Там само). Динаміка, дієвість агента дії може передаватись лексемою *шлях*: “Люди забувають про її шлях на економічний Олімп” («Україна», №1, 2005 р.). “Щоправда, шлях на владний Олімп у Володимира Михайловича був ще складнішим” («Урядовий кур’єр», 26 липня 2004 р.).

Лексема *шлях* залучає конотонім *Олімп* до поширеного в культурі багатьох народів концепту мандрів і долі. Так, у класичній парадигмі християнської культури мотив мандрів у пошуках долі варіювався у багатьох

сюжетах, зокрема, у притчі про блудного сина. Відчутною в “олімпійських” конотонічних асоціаціях є також глибока традиція розуміння світопорядку, яка криється за образом гори (світове дерево, гора, стовп). Перебувати у русі в пошуках долі і при цьому підніматися вгору – така досить цікава трансформація міфологічної світоглядної космогонії, орієнтація у векторах “вертикаль-горизонталь”, що органічно втілилась у конотонімі *Олімп*. Часто лексично валентним словом у такому вживанні поряд із цим конотонімом виступає віддієслівний іменник *сходження* (*сходження на Олімп*), що вказує на складний, але урочистий процес підвищення, важкого, однак почесного долання висоти. Дуже рідко при міфотопоконотонімі Олімп може вживатись відтопонічний прикметник: “Я цим цікавлюся тому, що всі, хто приходить на Київський олімп, роблять одні й ті ж політичні помилки” (Сіверський Б. «Земляки»).

Конотонім *Олімп* легко вступає у лексичні взаємозв'язки і вдало прилаштовується до синонімічного ряду загальних назв, зокрема, із значенням “обрана публіка”: “Кожен став порпатися у своїй душі, поставивши собі особисте запитання: чому саме він хоче, щоб Пашка став депутатом? Наблизитися завдяки Пашці до бомонду, еліти, олімпу?” (Гримич М. «Варфоломієва ніч»). Семантично близькі лексеми *бомонд*, *еліта* залучають до свого кола й конотонім *олімп*, графічно уподібнюючи його до себе.

За уявленнями давніх греків, населена територія Землі з Елладою в центрі, сукупність населених людиною частин земної кулі становила собою Ойкумену. *Ойкумена* – інший поширений в сучасній мові міфотопонім. Сьогодні ойкуменою називають “окультурену” територію. “Тепер кожний сучасний автор для всієї україністики, для всієї літературної Ойкумени, ба, для транснаціональних інформаційно-культурних стратегій, виступає носієм певної кількості ознак” («Критика», 2000, № 3). “Вона (Ахматова – Г.Л.) народилася на березі Чорного моря, на краю тої Ойкумени, що сформувала в кінцевому результаті єврейську цивілізацію” (Шевченко В. «Анна Ахматова. Поетична мандрівка до витоків»).

До конотативних міфоантропонімів (бо йдеться все ж уже не про богів) належить ім'я *Атлант*. У грецькій міфології це – титан, брат Прометея, що був покараний за участь у боротьбі титанів проти богів і тримав на своїх плечах небесне склепіння. Це ім'я сьогодні називає людину, що сповнена відповідальності за свою справу. “Буонаротті інший. Він подвижник. На ньому все, оскільки він Атлант” (Костенко Л. «Сніг у Флоренції»). Образ

Атланта – один з улюблених образів Ліни Костенко. У неї цей символ має також інші значеннєві варіації: Атлантами називає поетеса звичайних людей, своїх земляків, значимих працею, простотою і людяністю, так званих “маленьких людей”, які, однак, “держать небо над своєю батьківщиною”: “Мати. Каріатида з божої глини. Підпирає перетрухлі балки своєї хати”; “Батько. Старий Атлант. З могутнього кореня. Шліфований і покорчений тяжкою працею. Мати тримає на собі хату, батько тримає на собі світ”. Син – новий Атлант, продовжувач звичаїв і традицій батьків: “Тепер вже він трима на собі світ. Він молодий, він красень, він Атлант. Він держить небо над своєю батьківщиною”. Імена міфічних героїв Каріатиди та Атланта роблять образи звичайних селян монументальними. Це – “горельєфи пам'яті”, постаті “сумних селянських пантеонів” [11 с. 112].

Пройшовши довгий шлях конотонімізації, ім'я *Атлант* часом збочувало з цього шляху на дрібні позначування: спочатку – за зовнішнім виглядом: атлант – архітектурна прикраса у вигляді чоловічої фігури. “Будинок тьмяно освітлений. Старовинної архітектури і на якийсь час уповільнивши кроки, вони (Довженко і Сталін – Г.Л.) окидають очима поверхи, погляди їхні мандрують по фризах та мармурових атлантах, що тримають на собі вічну вагу, та по рядках венеціанських вікон, у яких давно вже не світиться” (Гончар О. «Двоє вночі»); потім – за функцією: у медицині атлантом називають верхній шийний хребець, на якому тримається черепна коробка. В оказіональних конотонімах важко буває з'ясувати різницю між постаттю титана Атланта й атлантами – архітектурними прикрасами, настільки близькі вони за значенням, називаючи фігури, що пов'язують небо і землю, земне і небесне. Можливо, кожного разу варто зважати на графічне оформлення: “Ось греки їхали надвечір, аж гульк – село, чимало щось дворів, і держать небо на кремезних плечах старі Атланти дужих яворів” (Костенко Л. «Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану»). І порівнюємо: “Легкий туман. Дніпрові хвилі гойдають стиха наш човен. І ми з тобою вдвох пливем в обіймах ночі. Ми – щасливі. На волю – міста арештанти – тікаєм в тишу острівця, де небо й легіт вітерця тримають красені атланти” (Гергель О. «Двох вічностей на перехресті»). У першому прикладі *держать небо Атланти яворів* – словосполучення, що ніби передає вказівку про міфічного героя (інтертекстуальний когезійний зв'язок двох текстів – античного і сучасного – виявлено лексемами *держать небо*, бо саме Атлант небо держав). Але якщо змістити акценти і виділити

словосполучення дещо інакше - *Атланти яворів*, одержимо натяк на функцію архітектурних атлантів. Графічне оформлення служить для того, щоб переважило трактування на користь прямого відміфонічного походження конотоніма *Атлант*. У другому прикладі знову наявна інтертекстуальна когезія: *небо тримають атланти*, але лексема *красені*, мала літера і сприйняття докіль очима “арештантів міста” схиляє до розуміння атлантів як архітектурної прикраси.

Образ Атланта для зображення відповідальної людини, сповненої почуття обов’язку виконувати важку роботу, приваблює письменників і тому часто використовується і в літературі, і у публіцистиці: “Люди шахтарської професії у м. Добропілля Донецької області, образно кажучи, вперлися ногами у донецьку землю, тримають на своїх плечах – соціальну сферу, бюджет і т. ін. Спина тріщить, а вони, як ті атланти, тримають це все” («Донеччина», 5 жовтня 2000 р.). Безперечно, тут йдеться про скульптурні фігури і вжито деонімізовані лексеми.

Величезну поетичну силу мають рядки Ліни Костенко: “Дуже дивний пейзаж: косяками ідуть таланти, сьоме небо своє пригинає собі суєта. При майстрах якось легше, Вони, як Атланти, Держать небо на плечах. Тому і є висота”. Значимо, що тут онім *Атланти* не конотонімізувався, вживається за моделлю порівняння. Множинна форма засвідчує його “перший крок на шляху апелятивації. Але повний перехід власної назви у загальну можливий лише за такого ступеня забуття оніма-джерела, який висуває на перший план апелятивну семантику слова” [4, с.344]. У разі набування статусу конотоніма повного впадання оніма-джерела у небуття не відбувається, обов’язково має залишитись сема присутності власної назви, щоб нагадати причину появи конотеми: зверни, читачу, увагу, бо цей референт подібний до того, первинного, якоюсь ознакою чи ознаками, що є основними у цій ситуації; придивись до неї і згадай джерело.

Притча І.Власенко «Небо лишається» теж в основі своїй спирається на образ міфологічного титана: “Чвалав собі навпрошки через толоку чоловік та й надібав велетня, що скам’янів, придавлений страшним тягарем. – Хто ти і за які гріхи тут нидієш? – запитав чоловік. – Атлант. За велінням могутнього Зевса тримаю небесну сферу. – Кидай це безглузде заняття до бісової матері, - засміявся чоловік. – Зевса давно немає. – Може, й правда твоя, - погодився Атлант, - але ж небо лишається”. Притча цікава тим, що зіставляє спосіб мислення пересічної людини з міщанською психологією (начальника

немає, кидай роботу) і людини, що мислить широко і знає, що їй відповідати за свою справу перед собою і людьми. І у Ліни Костенко, і в Ірини Власенко *Атлант* - уже не давньогрецький герой; але й не позначення земної людини, сповненої почуття обов’язку, тобто не міфонім і не конотонім (надто сильною є близькість до первинного оніма). Це образ, що поєднує в собі глибокий філософський смисл - прагнути висоти, бути корисним небу, щоб воно існувало.

Однією з улюблених в пантеоні давньогрецьких богів була Афродіта - богиня кохання і вроди, ототожнювана з римською Венерою. Конотонімізоване значення – красива жінка. Вживається у різних літературних жанрах: поезії – “Там трава голуба в золотючій росі і дівчата усі – Афродіти” (Забаштанський В.). У прозі – «А той від щастя лепетав щось та лепетав, раз у раз повторюючи: “Афродіта, Афродіта”...» (Тарасюк Г. «Дама останнього лицаря»). У жартівливих оповіданнях – “Ну, я йому популярно усе й пояснив, що через кілька днів моя жінка буде – Афродіта” (Рудник М. «Як стати Афродітою»). Краса може бути небесною, як у наведених прикладах, може заземлюватись: “...наче з тлуму жахного гірської ріки, випливають якісь неймовірні дівчата: мавки, сирени, чи, може, котрась з Афродіт, із тих, які підмітають в хаті, котрим посміхається лагідно дід, внука гойдаючи на коліні” (Охрімівич А. «Замкнутий простір»). Міфонім *Венера*, спустившись з небес і утворивши медичний термін з “елементами романтики” – “венеричне захворювання”, після словотвірних усічень знову стає “венерою”. Вибудовується цікавий ланцюжок: спочатку Венера – богиня краси і кохання, далі – ідеал жіночої краси, красива жінка (навіть якщо це “палеолітична венера” – термін, що позначає жіночі статуетки палеолітичної доби з гіпертрофованими жіночими принадами), пізніше – просто жінка, потім – елемент назви хвороби і врешті – саме захворювання. «Усе менше стає жінок, які хочуть почуватися щасливими саме з чоловіками, і хочуть народити ще одну дитину... але їм траплялися або ж недоріки з театральньо-кіношних кишел, або лікарі, що якось підсовують, задля “профілактики” надто діючі таблетки, не зізнаючись, що нагородили “венерою”» (Медвідь В. «Лови»). «Адже ми більше винуваті, аніж носії “венери”, бо ми є свідки» (Там само). Високий романтичний теонім *Венера* перетворився у грубе жаргонне слівце.

Окаціональним конотонімом можна назвати сполучення *пасинки Венери* – люди, байдужі до любовних занять. “Промела його поглядом: жодної жінки, одні бізнесюки – завжди заклопотані пасинки Венери й служки Мамони.

Салоном, всміхаючись, дефілює зграбна, бадьора брюнеточка в білосніжному брючному костюмі, а їм це – що мертвому фокстрот...” (Шейко-Медведєва Н. «Альфонс»). Кореферентні парафрази *насинки Венери і служки Мамони* засвідчують шкалу цінностей бізнесменів: Мамона (у пер. “багатство, земні блага”) – сірійський бог багатства (напр., у Біблії: “Не можете служити Богу і мамоні”). Сьогодні міфонім *Мамона* означає життя задля розкоші, задоволення пустих потреб і є часто вживаним: “Недовго жив я ще, лиш сорок літ, і сил не тратив на пусту мамону, невже ж уже минув я свій зеніт і розпочав спадистий шлях до склону?” (І. Франко). “Ви любите себе з утіхами своїми, – Куманне потайне з мамоною неправди” (П. Куліш). “Але не те карає душу, / Що юним я в тюрмі не вмер, / А те, що воля аж тепер / Прийшла, коли згасати мушу, / Коли так хочеться мені / Сховатися на самотині, / Втекти від підлої мамони / І слухати церковні дзвони чи вуликів золотистий гул...” (Павличко Д. «Ностальгія»). *Служити мамоні* – прагнути багатства, грубої насолоди, дбати про матеріальні цінності. Як жаргонне слово *мамон* називає великий живіт, черево.

Міфонімі, що виникли з античного джерела, часто можуть утворювати синонімічні ряди, оскільки така онімна лексика загалом досить відома читачеві і давно стала символами певних понять. Зокрема, ми знаємо, що ідеалом жіночої краси були Венера, Афродіта; чоловічої – Аполлон, чоловічої сили – Геркулес, Давид тощо. Ці поняття поєднуються в О. Довженка у синонімічному ряді конотонімів для позначення зовнішніх цінностей ідеальної людини: “Не всі стародавні греки були афродітами, геркулесами, аполлонами, але в них був ідеал краси. І вони бачили її в різних проявах, увічнювали її”.

За старогрецьким міфом, мати героя троянської війни Ахілла (Ахіллеса) морська богиня Феміда скупала його у водах священної ріки Стікс, щоб зробити невразливим для ворожих стріл. Але при цьому вона тримала Ахіллеса за п’яту, якої не торкнулися води Стікса. Стріла Паріса, спрямована богом Аполлоном, вразила Ахілла саме в п’яту, і герой загинув. Сталий вираз *ахіллесова п’ята* давно став крилатим в українській мові, позначаючи слабе, уразливе місце. “Звісно, в цій історії є певні натяжки, про які Вершицькому не хотілося думати, ця історія має, як то кажуть, ахіллесову п’яту” (Бедзик Ю. «Довге повернення»). «Народний депутат Олег Рибачук заявив, що саме донька Тетяна стала для голови ЦВК (Сергія Ківалова – Г.Л.) “ахіллесовою п’ятою”. Бо її, буцім, звинувачують у скоєнні важких кримінальних злочинів» (Капелюшний Л. «Візантійський синдром»).

Міф і міфологічні конотоніми

Геракл (Геркулес) у грецькій міфології – герой, наділений надзвичайною силою; відомий дванадцятьма подвигами. Ім’я, конотонімізувавшись, називає силача. «Котигорошко – один з головних героїв казкового фольклору XVIII ст., якого дослідники назвали “українським Геркулесом”» (Войнович В. «Українська міфологія»). Інша конотема – людина, здатна виконати брудну роботу, щось почистити. «Потрібен Геракл» – назва статті в «Урядовому кур’єрі» за 24 квітня 2002 року. І далі: “Це підштовхне адміністрації міст на впровадження новітніх технологій утилізації сміття... Авгієві стайні переповнені. Чи знайдеться новітній Геракл?”

Давно засвоєним у художній літературі став конототивний гідронім *Лета*. У грецькій міфології Лета – ріка забуття в підземному царстві Аїда, з якої душі померлих пили воду і забували своє земне життя. В українській міфології теж була така ріка, називалась вона досить прозоро: *Забудь-ріка*. Конотонім *Лета* активізував свою найяскравішу конотему “забуття”, переставивши у семемній структурі на більш далеке місце конотему “назва річки”, як це відбулось у традиційному, “класичному” звертанні до цього конотоніма Г. Чупринки: “Слова огнисті Безслідно в Лету не пливуть, Вони, мов зорі променісті, В кривавих блискаках оживуть” (Г. Чупринка. «Пророк»). Залежно від контексту сема приналежності до власних назв може бути або ближчою до основної, або маргінальною. Якщо конотонім усталився у мові давно, наближення до семи “гідронім” робить його свіжішим. Наприклад: «Ця фраза коштувала Старичку крісла голови обласного літоб’єднання. Чорнильне “Гроно” потопло в водах чи, ліпше сказати, у болотах чорнильної Лети» (Неборак В. «Введення у Бу-Ба-Бу: хронопис кінця тисячоліття»). Освіжають давній конотонім тематичні варіації на “водні мотиви”, до яких звертається неперевершена майстриня слова Ліна Костенко: “Ти, совісте майстрів, тобі не страшно навігацій Лети!” Міфічний конотонімний гідронім *Лета* утворив стале сполучення *Канути в Лету* – забути, назавжди зникнути, піти в непам’ять. “Радянська символіка канула в Лету. У червні 2000 на фасадах будівля Верховної Ради України встановлено другий з трьох Малих гербів України” («Урядовий кур’єр», 3 червня 2000 р.). «Канула в Лету держава, яка так “любила” Великого Кобзаря, так ревно захищала його від “ворогів” українського народу» («Україна», №2, 2005 р.).

Відоме в публіцистиці та літературі ім’я *Пенелопа* – дружина Одиссея, головного міфологічного персонажа однойменної поеми Гомера. Сьогодні це ім’я (як конотативне) називає дружину, вірну своєму чоловікові. “Все проминув ти. Все здмухнув, як попел, Щоб ось

віддати під тінню рідних віт себе – єдиний, вірний Пенелопі – Як пізній плід невичерпальних літ” (Маланюк Є. «Невичерпальність»). Розчерком пера іншого поета це ім’я розширило обрії й стало іменувати сповнених обов’язку перед сім’єю жінок – українських дружин, які покинули рідні землі у пошуках заробітку на чужині, щоб не голодували їх діти (і, мабуть, чоловік): “Українська Пенелопа. Вже в ногах її Європа. Чи то в Бонні, в Лісабоні Треба якось жити бонні – Не гусят, а німченят Пасе краща із дівчат” (Драч І. «Одісей і Пенелопа»).

Дещо втрачає свою популярність конотативний античний міфонім *Феміда*. У давніх греків вона була богинею права, законного порядку і передбачень, другою дружиною Зевса. Сьогодні словосполучення *служителі Феміди* називає правоохоронців: “Цікаво, що зараз колишні міліційні чини та інші служителі Феміди дуже любляють дорікати сьогодняшнім правоохоронцям за їхню неабияку недбалість у розкритті злочинів” («ПіК», №42, 2003 р.).

Аріадна (Арїадна) – за давньогрецькою міфологією, дочка критського царя Міноса і Пасіфаї, сестри Федри. Аріадна допомогла афінському царю Тезею вибратися з лабіринтів Мінотавра – напівлюдини, напівбика – за допомогою клубка ниток. Сьогодні Аріадною можуть назвати жінку, що допоможе вийти із запутаного становища. “Пам’ятаєш, як певно, як владно Ти вела лабіринтом любові, Аріадно моя, Аріадно!” (Маланюк Є. «Невичерпальність»). “Як їх зносили з поля! Набрякли від крові рядна. Троє їх пастушків, Павло, Сашко і Степан. Розбирали гранату. І ніяка в житті Аріадна вже не виведе з горя отих матерів” (Костенко Л. «Пастораль ХХ сторіччя»). За допомогою *нитки Аріадни* можна знайти вихід із скрутного становища. “Я продовжую свої блукання в темних лабіринтах пам’яті. Даремно сподіваючись натрапити на кінчик Аріадниної нитки, яка б мене вивела з цих провалів” (Домонтович В. «Без ґрунту»). «“Хвала прогресу й розуму хвала!” – Гукаємо. Але не поспішайте Прогрес одвічний одягнути в шати Верховного жерця. Його діла – це Аріадни нить,

яка вела до поступу крізь темні мури, грати...» (Скирта Л. «Елегії вечірнього саду»).

Борей - у грецькій міфології бог північних вітрів. У сьогодняшніх прогнозах погоди це - поривчастий холодний північно-східний або північний вітер. Варіант – **Ворей** [12, с.94]. Дме з Гіперборейських гір, тобто гір за Бореєм. “Розгулялися вітри, пронісся ураган, відчувся подих Антарктиди, і якщо Борей дме з льодового континенту, він дошкульно холодний” («Урядовий кур’єр», 12 вересня 2000 р.).

Сатурн - за давньоримською міфологією один із найстарших богів, ототожнений з грецькими міфами про бога Кроноса. Сатурн ковтав своїх дітей, бо йому було пророчено, що один з них відбере в нього владу. Звідси вислів – **паща Сатурна**. “І він устами спраглими приник До джерела, де грає творчість бурна, – І не поглине Кобзаря повік Жорстока паща сивого Сатурна!” (М.Рильський). Міф про несамовитого пожирателя власних дітей викликав у процесі вторинної номінації значення “жорстока людина”. “Більшовицькі Сатурни, сп’янівши від крові в пролетарській революції, почали пожирати своїх дітей. Не уник трагічної долі і Микола Кропив’янський, мужній партизанський командир, герой громадянської війни” («Урядовий кур’єр», 10 серпня 2000 р.).

Таким чином, античні конотативні міфоантропоніми, міфотеоніми та міфотопоніми в сучасній українській мові зберігають свій емоційний потенціал, накопичений протягом століть, і продовжують реалізовувати свої високі виражальні можливості. Античні імена та конотоніми, утворені на їх основі, живуть довго. Причина тривалості цього життя полягає в їх ціннісних архетипних засадах, що поширювали ідеали добра, краси, гармонії, любові.

Міфологічні конотоніми становлять розряд онімів, що своїми коріннями сягають часів міфічного сприймання світопорядку. Первинні міфоніми належали до сакрального сфери. Конотонімізувавшись, вони десакралізувались і стали поняттями профанного світу, часом навіть фактами жаргонної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войнович В. Українська міфологія,- К.: Либідь, 2002, – 664 с.
2. Гатальська С.М.Філософія культури. –К.: Либідь, 2005. –328 с.
3. Голосовкер Я. Логика мифа. – М.: Наука, 1987. – 218 с.
4. Калинин В. Поэтика онима. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм: Введение и постановка проблемы // Культурология. ХХ век: Антология. – М.: Юристь, 1995. – С. 163–213.
6. Кириленко Н. Першоджерела духовності українського народу в художніх пошуках Ліни Костенко // Наукові записки ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, 1999. – №1. – С. 256-262.
7. Кісь Роман. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.

8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
9. Новий тлумачний словник української мови (Укладачі: В.Яременко. О.Сліпушко, – К.: „Аконт”, 1998, 1 том, – С.128.
10. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2004. – 412 с.
11. Петрова Л.П. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко). – Дис.... канд. філол. наук, – Харків, 2003. – 210 с.
12. Полный церковно-славянский словарь. Сост. протоиер. Г.Дьяченко. Репринтное воспроизведение издания 1900 г. – М.: Издательский отдел Московского патриархата, 1993. –1120 с.
13. Потебня О. Слово і міф. – М.: Правда, - 1989. – 622 с.
14. Юнг К. Г. Архетип и символ: Пер. с нем. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.
15. Mnich Roman. Kategoria symbolu i symbolska biblijna w poezji XX wieku. – Lublin, 2002. – 258 с.

Лукаш Г.П.

МИФ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ КОННОТОНИМЫ

Статья посвящена особенностям семантической структуры коннотонимных мифотеонимов, мифотопонимов и мифоантропонимов. Прослеживаются константные коннотемы в мифологических коннотонимах славянского и античного происхождения. (“Λογος ὀνομαστικῆ”, №1, 2006, с. 58-65).

Ключевые слова: коннотоним, коннотема, культурный патерн, архетип.

Lukash G.P.

MYTH AND MYTHOLOGICAL KONNOTONYMY

The article is devoted to the features of semantic structure of konnotonymical myfoteonymes, myfotoponymes and myfoantroponymes. It is traced constant konnotemy in mythological konnotonymes slavonic and ancient origin. (“Λογος ὀνομαστικῆ”, №1, 2006, с. 58-65).

Keywords: konnotonym, konnotema, cultural patern, arkhetyp.